

MISKOLCZ SZÍNÉSZETE 1800-TÓL 1803-IG.

Midőn Kelemen Lászlónak 1801 augusztus 24-én beadott és a saját losonczy élményeit keservesen elpanaszoló kérvényére Pest vármegye a lehető legsürgősebben, azaz 1801 aug. 26-án 1519 sz. a, fölszólította a testvérvármegyéket¹ a játékszini institutum országos pártolására és addig is »valami segedelmet« kér a Kelemen-féle »tehetetlenséggel tusakodó társaságnak«: Borsod megye volt az első, mely e levélre válaszolt. Ez eddig ismeretlen átirat szöszereint így hangzott:

Nagyméltóságú, Méltóságos, Főtisztelendő és Tisztelendő Tekintetes
Nemes Nemzetes és Vitézlő Rendei!

Azon több nemű hasznoknak lehető elérésére, mellyek a Játékszini Társaságoknak virágzásábul a' Közönséges Társaságra háramlanak, előre meg határoztuk Mi is, hogy ha az idő és környül állások engedéndik, a Nemzeti Játszó szini Társaságnak meg állapítása, és illendően való fel állása el rendelése, a közelébb tartandó Ország Gyűllésére küldendő követeink által-is elő-adattasson, és másokkal tartandó köz-értelemben munkássan elő-vitessen, melly végezésünket Nagyságtoknak Kegyelmeteknek, múlt Kis-Aszszony Havának 26-ik napján hozzánk botsájtott betses levelére barátságosan tudokra adni, egyszersmind azt-is Attyafiságosan jelenteni kívántuk; hogy az említett Nemzeti Társaság mind tavaly, mind ez idén mig-itt Miskoltzon tartózkodott, alkalmas segedelmünket tapasztalta, és azt továbbá-is iránta gyakorolni akarjuk. Akik-is egyébbaránt Attyafiságos 's Barátságos Szeretetekben ajánlottak illendő tisztelettel maradunk, Költ Miskoltzon Mindszent havának 7-ik napján 1801-ik Esztendőben tartatott Köz-Gyűllésünkbul, Nagyságtoknak, Kegyelmeteknek kész kötelességű szolgálai Attyokfiai s Baráti

Borsod Vármegyének Rendei.²

¹ Pest vm. levéltárában.

² Felolvasatott az 1801. évi december 9-iki közgyűlésen és 2209. sz. a. ez végeztetett: »Tellyes reménségél lévén ez Vgye, hogy a válaszoló Nemes Vgye jelenlévő ajánlását tellyesíteni fogja, ezen Levélnek az Archivumba lejendő helyheztesését elhatározták.« (Pest vm. levélt.)

E formásával és tartalmával egyaránt érdekes levélből két dolog tűnik ki: 1. hogy Borsod megye maga is helyeselte egy, országosan gyámolítandó játékszín fölállítását s e terv keresztülvitelére megígérte közremunkálását az egybehivandó országgyűlésen; 2. hogy Miskolczon nemcsak 1800-ban, hanem 1801-ben is már magyar színtársulat volt, mely a megye részéről hathatós pártolást élvezett.

Miféle társulat volt az, mely itt 1800-ban és 1801-ben megfordult, arról Kelemen Lászlónak memorandumszerű jelentéséből értesülünk, melynek előzményei a következők:

B. Wesselényi Miklósnak, 1798 június 19-éről Szombathy Istvánhoz, Debreczen főbírájához intézett leveléből¹ szomorú dolgokról értesülünk. Elmondja abban, hogy mily keserves vajudásokon megy keresztül a magyar játékszín ügye. »A napról-napra csoportosuló akadályoknak ostromait ki nem állhatván, már szinte annyira ment a dolog, hogy a Nemzeti Játékszín fentartásán való férfiúi törekvésünket: tehetetlenségünket feltüntető komorság váltotta föl.« Ennek az a magyarázata, hogy az erdélyi és a Pestről eltávozott magyar színtársulat tagjai sorából sehogy se sikerül egy egységes társulatot megalkotnia, pedig elhatározta Wesselényi magában, hogy mindent »elpróbál« és »ha ugyan enyészni kell ezen Nemzeti Játszó Színek, betsületes légyen az, úgy, hogy mint Phoenix porából feléledhessen«.

Ebben az évben esett meg ugyanis az az eset, hogy »egy futó társaság a Játékszín betsét s fényét porba takarván elhomályosította« és úgy a debreczeni főbírónak mint a többi magyar érzésűeknek »a játékszín hasznairól elhitt várakozását s jóltevősegeket megsalta«.

Géresi Kálmán azt állítja,² hogy ez a »futó társaság« Wesselényi levelének kelte előtt (1798 június 19.) fordult meg Debreczenben s nem azonos azzal, mely Sehy Kemény Ferencz igazgatása alatt 1798 augusztus 11-én kezdte meg játékjait. Tény az, hogy ez az erdélyi társaság — mint Kelemen László följegyzéséből megtudjuk — azzal a szándékkal jött ki Kolozsvárról, hogy oda soha többé vissza térni nem fog. A nyomorúság végre is megtörte egyes tagok ellenszenvét és 1799 végén Kotsi vezetése alatt egy csoport visszatért Kolozsvárra, a társaság aztán 1800 év április 6-áig játszott Kolozsvárott s onnan április 8-án indult el magyarországi kirándulására. Első állomásuk ezúttal is Debreczen volt, a hol 1800 június 17-éig tartózkodtak.³ De ezzel az évvel megkezdí az erdélyi társulat további vándorlásait s most már Miskolczot is megálló-helynek szemeli ki. E miskolczi kirándulást azonban csupán három ízben merik megkísérteni s így

¹ Közölve A debreczeni színészet változatos története 1798—1898. Készítette Géresi Kálmán. H. és év. n. 8. és 9. lapon.

² I. m. 9. lap.

³ V. Ö. Ferenczi A kolozsvári sz. tört. Kolozsvár 1897, 112—113. lap.

annak egész jellege inkább csak episodszerűnek mondható, mert 1800, 1801 és 1802 után még 13 évig kell arra várni, hogy Miskolcz a magyar színészet állandó helyei sorába lépjen.

Az 1800-ik évi kirándulásról a következő tudósítást őrizte meg a Magyar Kurír:¹ »Miskoltz 27. Juniusban. Az eddig Debretzenben tartózkodott Magyar Jádzó Társaság, nállunk (fájdalom!) keves időre le-telepedvén, tegnapi napon harmadikszor jádzott; és előll adta az úgy nevezett *Nap-számot* avagy *Az el-veszett Gyűrűt*.

Ezen érzékeny Darabnak készítése, a szerzőnek; Magyar Nyelvre való által-tétele, a' fordítónak; mostani elüladása pedig a' Nemes Jádzó Társaságnak a' mi Publicumunk előtt is örök betsületére vált.

Különösen örvendünk pedig egy felől azon, hogy közönségesebb sorsú lakósainkban is *a még ekkoráig általok soha nem látott Theatrum* iránt való jó izlést tapasztalhattuk; más felől pedig azon, hogy ezek a' jeles Magyar Nemzetnek érdemes tagjai, a' Magyar Theatralisták, az érzékeny Léleknek ezen egyik leg-nemesebb eledelét, 's az idő-töltésnek leg-tisztességesebb módját, a' Magyar Nemzetre nézve el-temettetni — annyi viszontagságok között-is, nem hagyták; hanem inkább annak ditséretes fel-tartásával magokat benne annyira tökéletesítették, hogy hiba nélkül való elől-adások által nyilvánosságossá tészik, mennyire alkalmasabb léssen sok más Nemzeteknél 's Nyelveknél a' Magyar, mind a' méltóságos, mint a mulatságos történeteknek 's dolgoknak tulajdon, avagy természetes 's rövid ki-fejezésekkel való elől-adására, 's a' Theatrumra is. — Mi a' kik most ennek szemmel látó tanúji lehetünk, és a kik már Német Theatrumokat is láttunk, 's más nyelvekhez-is alkalmasint értünk, minden magunknak való hizelkedés 's másoknak tzéltott kissebbítése nélkül, merjük azt állítani.«²

Jantsó Pálnak, ehhez a társulathoz legkésőbb szerződött színjátszónak úti jegyzeteiből aztán megtudjuk, hogy Debreczenből 1800 június 17-én indultak el és június 18-án d. u. 5 órakor már Miskolczra érkeztek. Ott maradtak augusztus 7-éig, tehát aránylag még se oly kevés időig, mint azt Szrogh Sámuel június 27-iki levelében gondolta. Eltávozásuknak is nem a jövedelem csekélyése volt az oka, hanem az, hogy a nagyboldogasszony-

¹ I. h. 1800, 702. 109—112. lap.

² E tudósítás után egy hosszabb vers áll ily czímmel: *Miskoltz Javai*. Vége felé e sorokat olvassuk:

Az ártatlan Mulatságok fészket vertek ő benne
A' nélkül, hogy a' nagy vétkek Theatruma is lenne...

A vers ezzel végződik:

El lehet hát ezt mondani: a' ki nem volt Miskoltzon
Nem tudja a boldogságot hol ülhet a' fő polczon.

E levél és vers írója a később is Miskolcz színészetében szerepet játszó: Szrogh Sámuel.

napi vásáron Debreczenben akartak már lenni. A debreczeni vásár leteltével már augusztus 18-án újra visszamennek s 20-án előadásik második ciklusát kezdik meg. Ezt nemcsak az eddigi, hanem a kilátásbeli siker is megokolja, mert Miskolczon a Sámuel-napi vásárra (aug. 26.) a vidékről Miskolczra beözönlő vásári közönség pártolására is számítottak. Ferenczi¹ abból a körülményből, hogy Debreczenbe csak a Dénes-napi vásárra tértek vissza (okt. 9.) azt következteti, hogy egész szeptember havát Miskolczon töltötték.

E miskolczi kirándulásnak történetét új világitásba helyezik Kelemennek kézirati följegyzései és Pest megyéhez 1800 április 16-áról Nagyváradról keelve benyújtott esdő levele. Ebben az esedező levélben Pest megye támogatását kéri. Terve az: hogy *Nagyváradról Szegedre, Kecskemétre*, majd *Pestre* menjen, onnan aztán *Egerbe, Miskolczra, Nagy-Károlyba* s végül Kállóba. Pest megye nem volt hajlandó arra, hogy ajánlóleveleket írjon a közzhatóságokhoz, mert hiszen a folyamodó társulatát nem ismeri és így ajánlatainak nincs reális alapja. Ez ügy további hivatalos aktáit mellőzve csak a következő panaszát említjük meg Kelemennek. Szerinte ez a debreczeni társaság nemcsak az ő színészeit csábította el, hanem a hozzájuk pártolt Láng Jánostól megtudván Kelemen szándékait, »annak eleibe vágott és a társaságot... Miskolczra szállította.« A debreczeni színtársulat miskolczi kirándulása tehát egyenes következménye volt annak az ellentétnek, mely 1800 elejével mind élesebbé vált s elmérgesítette a jó viszonyt a magyarországi és erdélyi társaságok közt. Ez a kirándulás eldöntötte Kelemen társaságának sorsát. Ha Kotsi helyett ő kerülhet Miskolczra, bizonyára kikerüli a gyöngyösi és a még szégyenletesebb losonczi vagy-bukást.

Kétségtelen tehát ez adatokból az, hogy Kelemen társulata helyett a Wesselényié került 1800-ban első ízben Miskolczra. Ott időzött 1-ször 1800 június 18-ikától aug. 6-ig és 2-ször aug. 26-ikától szeptember végéig.

Borsodmegyének fönt idézett átirata szerint Miskolczon 1801-ben is volt magyar színészet. A Wesselényi-család levéltárának újabban felkutatott s 1900-ban közölt levelei megerősítik ez adatot.² Ezekből első sorban az tűnik ki, hogy Wesselényi nem hagyta szabadjára színtársulatát, hanem mint egyébütt, úgy itt is fölkért valakit, hogy vállalja el színtársulata felügyeletét. Miskolczon e tisztségre Miskolczy György szolgabíró vállalkozott. A miskolczi színház ügyében írott első levele Gyöngyösről 1801 május 31-ikéről van keelve. Ebben Wesselényinek, hozzája írott »bötsös két leveléről« tesz említést, melyek a magyar színészet multja szempontjából kétségkívül nagybecsű adatokat tartalmazhattak, de sajnos, ezek

¹ I. m. 113 lap. Ott közli Jantsó úti jegyzeteit.

² Színészettörténeti adatok. Közli Ferenczi Zoltán. Első közlemény. Irodalomt. Közl. 1900 I. f. 59—66 lap.

mind máig ismeretlenek, s így nem tudjuk Wesselényi tervének közelebbi részleteit. Miskolczi e levele szerint 1801 május 28-án érkeztek Miskolcra s a tavalyi helyen játszottak. Ez alkalmatlan lévén, egy nyári színhely készítését tervezték és az ügy lebonyolítását Izdentzy Antal praefectusra bízta. Miskolczi azt az ajánlatot teszi Wesselényinek: küldené a maga híres ménéséből egy csikót Izdentzy katonafiá számára. A hozzá irandó levélben egyúttal kérdeje meg Izdentzytől, hogy hová és mikor küldhetné el fiá számára a harmadfű csikót. Miskolczi mosolyra fakasztó őszinteséggel írja aztán Wesselényinek »hogya Nagyságod praefectus úrnak leendő írásával nem késne, úgy az új theatrum két hét alatt feláll« ezenfelül »féláron megkapjuk a játszó színt, ha csikót fogunk eleibe«. Az új hely alkalmas és tágas, kétannyi néző fér el mint az előbbibe s így a társaságnak is nagy hasznára fog válni. Igazán mulatságos e levél befejezése is, melyben arra kéri, hogy neki is adja tudtára, a mit Izdentzynek méltóztatik írni!

Jellegzetes egy epizód a régi magyar táblabíróvilág idejéből! Az emberek kitűnően ismerik egymás gyöngéit s terveik sikerét erre építik. Izdentzy egyike lehetett azoknak, kiket ősi phlegmájukból ugyan senki — a közvetlen környezetből — ki nem vett. De e nagy úr közvetlen kérelme, vagy ezúttal ajándéka: egy telivér csikó, mely a fiát tisztársai közt irigyeltté teszi, ez levette Izdentzyt a lábáról! Miskolczi ugyanez év július 26-ikáról már azt írja Wesselényinek, hogy a theatrum derekasan épül és az idén okvetetlenül készen lesz. Valószínűnek tartja, hogy azóta kézhez kapta Izdentzy Wesselényi levelét is, »mert tízszerte is sebesebben dolgoznak a theatrum körül, mint eleinten« . . .

Látható tehát e sorokból, hogy a theatrum elé fogott harmadfű csikó kitűnő szolgálatokat teljesített. A dolog kedélyességét bizonyára nagyban emelte az, hogy egyik fél se árulta el, hogy minő része van a színházépítés körüli nagy buzgalomban.

Miskolczi ezen leveléből különben azt is megtudjuk, hogy a Wesselényi társulata 1801 május 28-ikától július végéig időzött Miskolczon. Anyagi sikerével teljesen meg lehetett elégedve. Minden fizetést és hazautazási költséget beleszámítva, reményli, hogy »egy-két forintjok marad is cassájokban«.

Ennek a levélnek még két figyelemreméltó részlete van. Először az: mivel a jövő tavaszra teljesen készen lesz a theatrum, Wesselényi parancsolja meg színészeinek, hogy a jövő 1802-ik évben a Szent-György-napi vásár után egyenesen Miskolcra jöjjenek, mert, írja Miskolczi, »a mint fülhegygyel hallottam, talán Ketskemét vidékére szándékoznak. Nem jól jönne pedig ki azért is, hogy a camarát theatrum készítésére vettük, azért is pedig, hogy a miskolczi publicum, ha látja károkat, másképen is ki szokta pótolni.«

Ezt a kecskeméti tervet bizonyára ismét Láng János sugalmazta társainak. Ő ugyanis 1800-ban együtt volt Kelemennel

Kecskeméten, hol minden tekintetben fényes napokat éltek át. Kivitték-e tervüket, adatok híjában nem tudjuk eldönteni.

A második figyelemreméltó dolog az, hogy Jantsó Pál eltávozását engedélyezésre nem ajánlja, mert ha a jövő évben nem lesz köztük Jantsó, »rendkívül sokat fognak vele veszteni, mert az itt lévő publicum különösen szereti őtet, nem ismervén az ő makatságát«. Általában az actorok mindnyájan emberül viselték magukat, mindenik dicséretet érdemel. Ezen becsületes actoroknak szemefénye Kotsiné. A kereset nagy részét neki lehet tulajdonítani, »mert a mikor az ő neve volt a napi tzedulákon, akkor mindig nevezetesen több jött be«. A többi asszony is mind játékra, mind erkölcsi viseletre »legnagyobb megelégedéssig produkálták magukat«.

E sorok azt mutatják, hogy Wesselényi gondosságából színészeink becsületet szereztek állásuknak. Miskolczon 1802-ben is voltak e színészek. Ezt Dániel Sámuelnek 1802 július 15-ről Wesselényihez írt leveléből sejtjük, melyben szó esik 100 aranyról, melyet Wesselényi atyafiságos levelére Dániel megszerzett és átadott Kotsinak. Deficit fedezésére? Más egyébre? E levél alapján nem tudjuk eldönteni. Valamivel közelebbit tudunk meg Miskolczy Györgynek 1803 márczius 24-iki leveléből. Ebben szó esvén az 1800. év kijövetelről, megemlíti Miskolczy, »könnyen meglehet, hogy mindenbe szerencsésen kijönnek, kivált *ha szélyel nem mászkálnak mint tavaly és igyekezeteket egészen a munkára fordítják*«.

Ebből nem minden alap nélkül arra lehet következtetni, hogy az 1802-iki színházi idény nem folyt le zavarok nélkül. A »szélyel mászkálás« alatt olyan apró kirándulásokat kell értenünk, melyeknek édes-kevés köze van a művészethez. A »munkára« féligyekezetet fordítani, ez magyarul kötelességmulasztást jelent. Nem lehetetlen, hogy 1802-ben Miskolczy nem gondolhatta őket. Ez évben Dániel Sámuel levelez Wesselényivel. E lazább felügyelet következtében a fegyelem is meglazulhatott köztük és ezért a közönség pártolása is megcsappant. Erre vallnak Miskolczy levelének ezen sorai, midőn az 1803-iki kirándulás eshetőségeiről tárgyal Wesselényivel: »Mi illeti azt, ha valljon ez idén szívesen fogadná-e Miskolcz a theatrumot vagy sem? nincs nála bizonyosabb, hogy a legtisztább szívvel fogadná kebelébe; de bezzeg, ki áll érte jót, ha kikeresik-e költségeiket vagy sem? Ugyanis a tehetősebbek csak a magok vagyonainak bálványoznak, a kik pedig örömet segítenének rajta, azok magok is más segítségekből élnek. Így tehát Nagyságos Uram nem merem biztatni a társaságot« . . . Bevallja; gyalázatunkra válik, hogy a két magyar hazában, hol német társaságok tápláltanak, egy kised társaság azért nem boldogulhat, mert — magyarul deklamál! »Boldog Isten! mit fog a következő világ a magyarokról mondani? mit fognak a literaturát kedvelők mondani? Azt, hogy még 1800-nak az elején is barbarusok voltak a magyarok« . . . Hihetőleg e levél elriasztó kilátásai s az 1802. évi nyári rossz időszak deficitjé, mely az 1803-ik évi fizetéskárpótlást is

lehetetlenné tette Kolozsvárott,¹ meggyőzték Wesselényit arról, hogy a miskolczi kirándulás anyagi kárral jár s azért, midőn társulata 1803 május 26-án befejezte működését Kolozsvárott, azt nyárára ezúttal nem Miskolczra, hanem Marosvásárhelyre küldte.²

Így végződött a nagy lelkesedéssel 1800-ban megkezdett miskolczi kirándulás rövid 3 év alatt. Míg az újság ingerével hatott a magyar theatrum: 1800-ban és 1801-ben nagy lelkesedéssel karolják föl; 1802-ben a színészek buzgalma, a közönség pártolásának fogyatékoságával arányosan hanyatlik; végre 1803-ban még azzal se merik már őket kecsegtetni, hogy »kikeresik-e költségeiket vagy sem?«

Miskolczi a magyar közönség közönyében és szegénységében keresi az okot. Azt hiszem, hogy színészeink is hibásak lehettek e dologban. Ne feledjük el, hogy a vidéki jólét, a miskolcziak vendégszeretete, kik ha »látták károkat, másképen is kipótolták«, a színészek között könnyen előmozdíthatták a fegyelemnek meglazulását. Ennek következményei érezhetőkké váltak a színpadon is, a melytől az előkelőbb fele a városnak lassan elidegenedett. A beálló deficit tekintélyükön csorbított s egyszerre idegenül érezte magát a színész, kellemetlenül a közönség. Az eltávozás óráinak keservét nem enyhítette a viszontlátás kilátása, sőt mind a két fél örömmel gondolt a megszabadulás órájára. Valami ehhez hasonló hangulatban fejeződhetett be az 1802-ik évi miskolczi színházi idény, mert 12 évnek kellett letelni, míg Miskolcz újra magyar színtársulatot fogadott falai közé.

A nemz. játékszín tört. írásakor ez adatok ismeretlenek lévén, Miskolcz kezdő színészetéről ezeket írtam Déryné Naplója első kiadására hivatkozva:³ »Bármint álljon is ez adat hitelességének kérdése, annyi bizonyos, hogy a Murányi és Benke vezetése alatt 1815-ben megjelent ezen első színtársulat működésétől kell Miskolcz rendszeresebb színészetének multját számítani.« Ferenczi Zoltán a föntidézett Wesselényi-levelek kiadásakor azt jegyezte meg, hogy én »bizonyosan más nézetben leszek most már e városban a színészet történetéről, mint a mit művemben (l. k. 543 l.) írtam«. Ellenkezőleg. Ép ez új adatok bizonyítják a legjobban azt, hogy az 1800—1801—1802-iki miskolczi kirándulás teljesen episodszerű volt és 13 évnek kellett eltelnie egy új társulat megérkezéséig. Most még több joggal vallhatom előbbi »nézetemet«, hogy az

¹ Ferenczi Á. kolozsv. sz. tört. 130. lap.

² U. o. 131—132. lap.

³ Az általam kiadott Naplóban az illető hely némileg eltér a Törs Kálmán szövegétől s azért azt idézem: »Nagyon meg voltak elégedve minden következő előadással, mintha még soha se láttak volna színi előadásokat, pedig, mint mondák, már azelőtt játszott itt a debreczeni, v. a kolozsvári társaságnak egyik elszakadott része, mely sok jeles tagból állott vezérlete alatt.« Én már e Napló 1899. évi kiadásakor jegyzetben igazoltam Déryné állításának valóságát. (L. I. k. 315—6. lap.)

1815-ben megjelent színtársulat működésétől kell *Miskolcz rendezesebb színészetének multját számítani*. Amarról annyira megféledekettek már a miskolcziak, hogy Déryné szerint a pesti színészeket úgy megbámulták, mintha még sohase láttak volna színi előadásokat. A Kotsi-féle színtársulat nem igen lendített a magyar játékszín ügyén Miskolczon, de a Benke—Murányi-féle nemcsak Kassát segíti a magyarság számára visszahódítani, hanem közremunkál abban, hogy ott épüljön fel az első magyarországi állandó színház.¹

BAYER JÓZSEF.

¹ Miskolcz színészetének története 1753-tól 1904-ig. Irta Keresztesy Sándor. Miskolcz, 1903. 8-r. 200 l. cz. munka főleg a régi színészet szempontjából nagyon hiányosnak mondható. Az egész különben inkább adatgyűjtemény, mint történet.